

**avantgárd:** avant-garde; 'előőr, élcsapat' (francia); a XX. század elején kibontakozó modern művészi törekvések és irányzatok gyűjtőneve; az avantgárd művészek célja a hagyományos művészi formanyelvvel való szakítás, radikálisan új kifejezőmódok keresése; avantgárd irányzatok, mozgalmak: → *aktivizmus*, → *expresszionizmus*, → *futurizmus*, → *dadaizmus*, → *szürrealizmus*

**Balassa-kódex:** a Balassa-kódex egy XVII. századi másoló munkája, feltehetőleg Balassi eredeti kötetét, világi lírájának nagy részét tartalmazza másolatban; a kódexet az utókor csak 1874-ben ismerte meg, amikor egy családi magánkönyvtárból előkerült

**ballada:** drámai feszültségű, szaggatott menetű, rövid, tömör, rendszerint tragikus tárgyú verses kisepeikai műfaj; jellegzetes témák: bűn–büntetés–bűnhődés, végzetszerűség, egyén és közösség viszonya; „tragédia dalban elbeszélve” (Greguss Ágost); a balladában a három műnem jegyei ötvöződnek: 1. lírai (előtérben a lelki folyamatok, verses, erős képiség, költői eszközök); 2. drámai (sűrített, párbeszéd, jelenetező); 3. epikus [elbeszél cselekmény; narrátor (E/3.), szereplők (E/1.), összetett narrációs technika]; → *balladai homály*, → *népballada*, → *műballada*, → *vígballada*

**balladaforma/ballade:** 'tánc, táncdal' (fr.); provanszál táncdalforból önállósult lírai műforma, 3 db 8–12 soros rímes és refrénes szakaszból áll, melyet egy 4–6 soros ajánlás követ (ld. Villon versei)

**„balladai homály”:** a ballada nehezen megfejtendő, sejtelmes jellege; a ballada jellegzetes stílus eszközei teremtik meg (hiányos, töredékes közlések, szándékos elhallgatás, szimbólumok, utalások rendszere)

**barokk eposz:** a klasszikus eposz hagyományait követő, de a barokk stílus jellegzetességeit is magán viselő nagyepikai műfaj; megtartja az antik eposzi kellékeket, de a barokk szemléletnek megfelelően a keresztény világnépbé helyezi azokat

**barokk körmondat:** mondatalakzat, amely többszörösen összetett, szabályos ritmusú mondatból áll; szerkezetileg általában két részre osztható, egy nagyjából azonos egységekből álló előkészítő mellékmondat-sorból és egy összefoglaló, lezáró (csattanós) jellegű főmondatból vagy főmondatokból; a barokk korszakban közkedvelt, ld. Pázmány Péter prédikációi

**barokk:** barocco 'nyakatekert okoskodás' (ol.); 1. a XVI. század első felében kialakult, a XVIII. század közepéig ható, minden művészeti ágat átható irányzat (korstílus), jellemzői az ellentétek szembenállásából, alá- és fölérendelt elemekből építkező monumentális egység, a mozgalmasság, lendület, színgazdagság és ünnepélyes pompa, teatralitás és díszítettség; 2. az irodalomban a barokk jellemzője szintén a monumentális szerkezet, nyelvi pátoz, bonyolult retorikájú zsúfolt stílus, a keresztény szellemiség igazolása; a barokk művészet jellegzetességeit az ellenreformáció ideológiája is felhasználta a → *reformáció* térnyerésének visszaszorítására

**befogadás:** a művészeti alkotások értelmezésének folyamata; az irodalomolvasás és szövegértelmezés kommunikációs folyamata; ebben a folyamatban a feladó az alkotó, a vevő a befogadó, aki nem az alkotóval, hanem a művel lép kapcsolatba; a befogadást, műértelmezést interpretációnak is nevezzük

**befogadó:** a művészeti alkotások értelmezője, az irodalmi művek olvasója

**békediktátum/békeszerződés:** a történelmi Magyarország területén létrejövő új államok határait meghatározó, 1920. június 4-én kelt trianoni dokumentum megnevezései; a történelmi munkákban általánosan elfogadott megnevezés a békeszerződés, de a korabeli források és a történelmi munkák egy része Trianont békediktátumnak nevezi; akik a békediktátum elnevezést elvetik, azzal érvelnek, hogy ha Trianon diktátum, akkor a magyar területeket 1940-ben visszacsatoló második bécsi döntés is az, hiszen ott is a nagyhatalmi akarat érvényesült kizárólagosan; → *elcsatolás*; → *nemzeti trauma*; → *Kárpát-medencei magyar irodalom*

**beszédhelyzet:** a megnyilatkozás elhangzásának helyzete, az irodalmi művekben a beszédhelyzeten kívül a műfaji sajátosságok is döntően befolyásolják a beszédmódot

**beszélő:** az irodalmi művek megszólalója; az epikus műveknek elbeszélője (→ *narrátor*) van, a lírai szövegeknek versbeszélője (→ *lírai alany*, → *lírai én*, → *költői én*)

**Biblia:** biblion 'könyvek' (gör.); az emberiség egyik legjelentősebb kulturális alkotása; az európai kultúra egyik alapköve; két nagy egysége: az → *Ószövetség* és az → *Újszövetség*

**bibliafordítás:** az eredetileg héber, arámi és görög nyelvű bibliát az idők során számos nyelvre lefordították; jelentős bibliafordítások: *Septuaginta* ('hetvenes fordítás') az Ószövetség első görög nyelvű fordítása

### III. VERSTANI ÖSSZEFOGLALÓ

## VERSELÉSI RENDSZEREK: ÜTEMHANGSÚLYOS, IDŐMÉRTÉKES, SZIMULTÁN

### ÜTEMHANGSÚLYOS VERSELÉS (hangsúlyos vagy magyaros verselés)

- alapegysége az ütem; az ütemnek mindig az első szótagja hangsúlyos, a többi hangsúlytalan; egy ütem maximum 4 szótagból állhat
- a szöveg ritmusát a hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok szabályos (periodikus) váltakozása adja
- egy verssor általában több ütemből épül fel (kivéve a rövid 2-3 szótagos verssorokat)
- az ütemek közti rövid szünet, ütemhatár a metszet; a sor vége is ütemhatárnak számít
- a verssorok kötött szótagszámúak
- az ütemhangsúlyos verselés általában rímes sorokból építkezik

### A leggyakoribb ütemhangsúlyos versorfajták

- **kétütemű / felező nyolcas:** a 8 szótagos sor közepén áll a sormetszet  
pl.: „**S**zerelmedben / **m**eggyúlt szívem, 4/4  
      **Cs**ak tégedet / **ó**hajt lelkem” 4/4  
(Balassi Bálint: *Hogy Júliára találja, így köszöne néki*, részlet)
- **kétütemű hetes:** a 7 szótagos sor 4/3-os vagy 3/4-es ütemekre osztható  
pl.: „**N**incsen apám, / **se** anyám 4/3  
      **Se** Istenem, / **se** hazám” 4/3  
(József Attila: *Tiszta szívvel*, részlet)
- **felező tizenkettes / négyütemű tizenkettes:** a 12 szótagos sor alapképlete: 6//6; a félsorok további két ütemre tagolódnak; az elbeszélő költészet általános versformája (pl. *Toldi*)  
pl.: „**Á**ldott szép / **P**ünkösdnek // **gy**önyörű / **i**deje, 3/3//3/3  
      **M**indent / **e**gészséggel // **l**átogató / **e**ge” 2/4//4/2  
(Balassi Bálint: *Borivóknak való*, részlet)

### Ütemhangsúlyos strófaszervezetek

- **Balassi-strófa:** Balassi Bálint költészetében kialakult versforma; a Balassi-strófa három 19 szótagos (6 / 6 / 7) sorból álló versszak; a sorokat belső rímek tagolják egységekre (a 6. és a 12. szótag összcseng); a sorvégi rímek pedig bokorrímet alkotnak  
Pl.: „Királyi méltóság, / tisztesség, nagy jószág /idővel mind elvesznek, 6a6a7b  
      Nagy kövek hamuvá / s hamu kősziklává / nagy idővel lehetnek; 6c6c7b  
      Jó hírnév, dicsőség, / angyali nagy szépség / idővel porrá lesznek;” ... 6d6d7b
- **Zrínyi-strófa:** a *Szigeti veszedelem* versformája; négysoros hangsúlyos, általában felező és 12 szótagú sorokból áll, de gyakran a szótagszám és a szimmetria szabálytalansága jellemzi; rímszerkezete bokorrím, jellegzetes ragrímekkel  
Pl.: „Én az ki / azelőtt // iffiu / elmével 3/3//3/3 [6//6]a  
      Játszottam / szerelemnek // édes / versével, 3/4//2/3 [7//5]a  
      Küszködtem / Viola // kegyetlen / ségével: 3/3//3/3 [6//6]a  
      Mastan immár / Mársnak // hangassabb / versével” 4/2//3/3 [6//6]a
- **Himfy-versszak:** Kisfaludy Sándor *Himfy szerelmei* című művéről elnevezett versforma; 12 soros ütemhangsúlyos verselésű versszak, nyolcas és hetes sorok váltakoznak (8,7,8,7; 8,7,8,7; 8,8, 7,7), rím-képlete: a,b,a,b; c,d,c,d; e,e; f,f

# RÍMFAJTÁK

**rím:** szavak, szövegek hangzásbeli összecsengése a verssorok végén vagy a sorokon belül; általában két szótag cseng egybe, de előfordulnak egy szótagos, vagy három, illetve több szótagos rímek is; a rímeket az ábécé kisbetűivel szoktuk jelölni; a rímtelen sor jele: x

**asszonánc:** rímtípus, amelyben a magánhangzók megegyeznek, a mássalhangzók pedig hasonló hangzásúak, pl.: hadai – karjai (ezzel szemben a → *tiszta rímben* minden hang azonos)

**belső rím:** a verssor belsejében előforduló rímelő szó, alkalmanként sormetszettel együtt jelenik meg (pl.: Balassi-strófa)

**bokorrím:** legalább négy azonos rímből álló rímcsoport, az első rímhívóra három azonos felelő rím válaszol a a a a. Pl.:

Ez világ sem kell már nekem	a
Nálad nélkül, szép szerelmem,	a
Ki állasz most énmellettem,	a
Egészséggel, édes lelkem?	a

(Balassi: *Hogy Júliára találá, így köszöne néki*, részlet)

**félrím:** olyan rímszerkezet, amelyben csak minden második sor rímel: x a x a (az x a rímtelen sorokat jelöli). Pl.:

Hazádnak rendületlenül	x
Légy híve, oh magy <sup>ar</sup> ;	a
Bölcsőd az s majdan sírod is,	x
Mely ápol s eltakar.	a

(Vörösmarty: *Szózat*, részlet)

**kecskerím** (kínrím): játékos, humoros rímforma, a mássalhangzók helycseréjéből vagy a tagolás megváltoztatásával jöhet létre; szójáték („Olyanok a kecskerímek / Ahogyan a kecske rí: mek”)

**keresztír:** a páratlan és a páros sorok rímelenek egymással; egy négysoros versszakban: a b a b

Isten, áldd meg a magy <sup>ar</sup> t	a
Jó kedvvel, bőséggel,	b
Nyújts feléje védő kar <sup>t</sup> ,	a
Ha küzd ellenséggel;	b
Bal sors akit régen tép,	c
Hozz rá víg esztendő <sup>t</sup> ,	d
Megbűnhődte már e nép	c
A multat s jövőendő <sup>t</sup> !	d

(Kölcsey: *Himnusz*, részlet)

**ölelkező rím:** a négysoros versszak első és utolsó sora „átöleli” a közbülső kettőt: az első sor a negyedikkel, a második a harmadikkal rímel; rímképlete: a b b a.

Fut velem egy rossz szekér,	a
Utána mintha jajszó szállna,	b
Félig mély csönd és félig lárma,	b
Fut velem egy rossz szekér.	a

(Ady: *Kocsi-út az éjszakában*, részlet)

**páros rím:** rímszerkezet, ahol az egymást követő sorok rímelenek egymással, pl. egy négysoros szakaszban: a a b b

Láttam sok kevély fogatot,	a
Fényes tengelyt, cifra bakot:	a
S egy a lelkem!	b
Soha meg se' irigyeltem.	b

(Arany: *Epilogus*, részlet)

**tiszta rím:** az → *asszonánccal* szemben a tiszta rímben mind a magánhangzók, mind a mássalhangzók azonosak (pl.: „A parlament / a falra ment.”)

# KORSTÍLUSOK ÉS STÍLUSIRÁNYZATOK

A kerettantervi kötelező szerzőket és műveket vastag betűvel jeleztük.

## ANTIKVITÁS (KR. E. I. ÉVEZRED ELEJE – KR. U. 476)

- **az ókori görög és római kultúra összefoglaló elnevezése**
- a zsidó-keresztény kultúra mellett a mai európai művelődés és világfelfogás forrása, alapja
- **a korszak művészetét** az ősi tudatformát tükröző **mitologikus gondolkodás határozza meg** (politeista istenhit, antropomorf istenek)
- **világfelfogásának középpontjában az ember áll**, de bölselete metafizikai, természetfilozófiai, világmagyarázó problémakörök felé is fordul (pl. platóni ideatan)
- ekkor keletkezik az irodalomról való gondolkodást évszázadokon át meghatározó, első átfogó művészetelméleti (esztétikai) munka (Arisztotelész: *Poétika*)
- művészetének jellemzői: **harmóniára, arányosságra, rendezettségre, valóság utánzására (mimézis) való törekvés**
- az antikvitás az európai írásbeli kultúra kezdete, az irodalmi alapformák, **klasszikus epikai, lírai és drámai műfajok kialakulásának időszaka**

## AZ ÓKORI GÖRÖG KULTÚRA

### Epika

Szerző	Műalkotás	Műfaji, tematikus besorolás
<b>Homérosz (Kr. e. VIII. sz.)</b>	<b><i>Íliász, Odüsszeia</i></b>	eposz
Hésziodosz (Kr. e. VIII. sz. vége – )	<i>Istenek születése, Munkák és napok</i>	epikus költészet
<b>Aiszóposz (Kr. e. VII–VI. sz.)</b>	<b><i>A hangya és a tücsök, A farkas és a bárány</i></b>	mese, állatmese
Hérodotosz (Kr. e. 485–425)	<i>A görög–perzsa háború története</i>	történetírás
Thuküdidész (Kr. e. 460–395)	<i>A peloponnészoszi háború története</i>	történetírás
Xenophón (Kr. e. 430–355)	<i>Görög történelem</i>	történetírás

### Líra

Türtaiosz (Kr. e. VII. sz.)	<i>A spártai harcosokhoz, Szép a halál..., Harci dal</i>	harci elégiák
Szólón (Kr. e. 640–560)	<i>Szalamisz, Önkényuralom</i>	politikai költészet / elégia
<b>Alkaios (Kr. e. 630?–570?)</b>	<b><i>Az állam hajója, Harci dal, Zeuszhoz, Bordal</i></b>	dalköltészet
<b>Szapphó (Kr. e. 610 k.–570 k.)</b>	<b><i>Édesanyám! nem perdül a rokka..., Aphroditéhoz, Úgy tűnik nékem...</i></b>	szerelemi dal- és himnusz-költészet

## Irodalmi feladatlap VII.

**1. a) A Biblia melyik nagy egységébe sorolható az alábbi két szövegrészlet? A szöveg betűjelét írja a megfelelő sorba!**

A) „Szólhatok az emberek vagy az angyalok nyelvén, ha szeretet nincs bennem, csak zengő érc vagyok, vagy pengő cimbalom. Lehet prófétáló tehetségem, ismerhetem az összes titkokat és mind a tudományokat; hitemmel elmozdíthatom a hegyeket, ha szeretet nincs bennem, mit sem érek. Széteszthatom bár mindegyiket a nélkülözők között, odaadhatom a testemet is égő áldozatul, ha szeretet nincs bennem, mit sem használ nekem.”

B) „Az ÚR az én pásztorom, nem szűkölködöm.  
Füves legelőkön terelget, csendes vizekhez vezet engem.  
Lelkemet felüdíti, igaz ösvényen vezet az ő nevéért.  
Ha a halál árnyéka völgyében járok is, nem félek semmi bajtól,  
mert te velem vagy: vessződ és botod megvigasztal engem.”

**Ószövetség:** \_\_\_\_\_

**Újszövetség:** \_\_\_\_\_

**b) Mi a B szövegrészlet műfaja? Mi jellemzi ezt a műfajt? Nevezzen meg két műfaji sajátosságot!**

**c) „Az Úr az én pásztorom” – Milyen szóképet ismer fel az idézetben?**

3	
---	--

**2. a) Melyik horatiusi alapelvet ismeri fel a római költő alább idézett versrészletében?**

„Ne bánd, a holnap mit hoz; akármire  
ébredt a sors, vedd tiszta haszonnak; és  
ne vesd meg, ne kerüld, barátom,  
a szerelem gyönyörét s a táncot,

míg rá nem őszül ifju fejedre a  
mogorva vénség!”

**A horatiusi alapelv:** \_\_\_\_\_